

dr. Bas Plaisier

Tussen continuïteit en vernieuwing

*Opent het ontstaan van één protestantse kerk
nieuwe wegen voor theologie en belijden?*

ORATIËS 25

Tussen continuïteit en vernieuwing

**Opent het ontstaan van één protestantse kerk nieuwe
wegen voor theologie en belijden?**

Rede

uitgesproken bij de opening van het academisch jaar 2003/2004 aan de
Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken te Kampen op
1 september 2003 door

dr. B. Plaisier

Kamper Oraties 25

© 2003 Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland,
Kampen

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Plaisier, dr. B.

Tussen continuïteit en vernieuwing. Opent het ontstaan van één protestantse kerk nieuwe wegen voor theologie en belijden? - Kampen, ThU - Kampen, - (Kamper Oraties 25)
Rede ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar 2003/2004, Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken te Kampen

ISBN 90-73954-66-5

NUR 700

Trefw.: theologie

Omslag: Hendriks - Kampen

Tussen continuïteit en vernieuwing

Opent het ontstaan van één protestantse kerk nieuwe wegen voor theologie en belijden?

Inleiding

We staan voor een gedenkwaardig jaar.

In dit cursusjaar hoopt u een begin te maken met de viering van het 150 jarig bestaan van de ThUK. Honderdvijftig jaar ontwikkeling: vanaf Afscheiding, Vereniging na de Doleantie en nu de status van Theologische Universiteit van de Protestantse Kerk in Nederland.

Als er ergens sprake is geweest van de theologische emancipatie van de kleine luyden, dan is die hier te zien. Wanneer we het onderzoek- en onderwijsprogramma van de Theologische Universiteit bekijken en de kwaliteit van docenten en studenten in ogenschouw nemen, is het nauwelijks meer voor te stellen dat in 1914 de synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland besloot om het promotierecht aan deze Theologische School te onthouden. Abraham Kuyper schreef na die beslissing voldaan in '*De Standaard*' dat ons land niet alleen in kerkelijk maar zelfs in nationaal opzicht aan dit gevaar was ontsnapt. Hij noemde het 'een door en door onwetenschappelijk denkbeeld van ernstige mannen', dat kennelijk door de Allerhoogste zelf verijdeld was. Hoewel Herman Bavinck, die naar mijn inzicht met recht tot de grootste dogmaticus van de eerste generaties van de gereformeerden gerekend mag worden en hier bijna twintig jaar had gedooed, over dit zelfvoldane natrappen een woedende brief aan Kuyper schreef, was de toon wel gezet.¹

De tijd is echter voortgeschreden en Kampen heeft zich ontwikkeld: van predikantenschool, naar theologische school van de christelijk gereformeerden, naar theologische hogeschool en later universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland en nu dus naar de enige theologische universiteit van hervormden, gereformeerden en lutheranen. Er is alle reden om u te feliciteren en veel van u als instituut, docenten en studenten te verwachten.

Niet zonder reden zal de protestantse identiteit bij de lustrumviering van volgend jaar centraal staan. Wij hopen immers dat op 1 mei 2004 de drie kerken één Protestantse Kerk in Nederland zullen vormen. In de afgelopen maanden kreeg ook voor u officieel de binding aan de Protestantse Kerk zijn beslag door de benoeming van een Raad van Toezicht en een nieuw curatorium voor de ThUK. In uw geschiedenis is niet alleen een verschuiving te

constateren in het academisch niveau en klimaat, maar ook een duidelijke verandering van afgescheiden gereformeerd naar protestants in een brede oecumenische context. Opmerkelijk genoeg bespeur ik in uw geschiedenis niet alleen een verbreding en vernieuwing. Ik ontdek ook een duidelijke continuïteit. Steeds waren er in Kampen docenten werkzaam, die niet alleen een stempel hebben gedrukt op de Gereformeerde Kerken in Nederland, maar daarbij nooit uit het oog hebben verloren dat gereformeerd-zijn altijd plaatsvindt in de brede ruimte van de universele kerk en in relatie tot de cultuur en de wetenschap. Zij hielden de deuren open. Ik heb de behoefte om hier met dankbaarheid de namen te noemen van die Kamper hoogleraren die mij theologisch diepgaand beïnvloed hebben: Herman Bavinck, Herman Ridderbos en Gerard Th. Rothuizen. Zij allen braken in hun tijd een lans voor de katholiciteit van de kerk en de brede ruimte waarin de Gereformeerde Kerken samen met de andere kerken staan. En het was prof. Jan T. Bakker die ons leerde dat we als gereformeerden niet om Luther heen konden. Hij keek hem in het hart en bracht ons bij de kern van de protestantse identiteit.

Wij hopen dat volgend jaar de eertijds gescheiden hervormden en gereformeerden samen met de lutheranen in die ene ruimte van de Protestantse Kerk zullen staan. In juni van dit jaar sprak de synode het reeds als volgt uit: 'Wij weten ons gedragen door Jezus Christus, onze Heer en Verlosser, die voor de eenheid van zijn Kerk heeft gebeden. Opziend naar Hem hebben wij elkaar gezocht. In Hem alleen zoeken en vinden wij onze eenheid. (...) Het getuigenis van de Heiland die heel maakt, brengt ons bij elkaar (...) Wij verstaan het als een roeping en genade om getuigend en dienend in de samenleving te staan. Het verlangen naar verzoening en eenheid, naar vernieuwing en een aansprekende en uitnodigende wijze van kerk-zijn bracht ons bij elkaar. Daarom is de eenwording van onze kerken geen eindpunt, maar een nieuw begin in onze opdracht om kerk van Christus te zijn.'²

In dit college wil ik ingaan op de consequenties van deze komende vereniging voor de kerk en de theologie, waarbij het thema continuïteit en vernieuwing mijn blik bepaalt. Het zijn aftastende verkenningen. Achtereenvolgens stel ik aan de orde: de betekenis van vereniging voor de cultuur in kerk en theologie; de omgang met de traditie, de plaats van het belijden, en de relatie tussen theologie en kerk.

De implicaties van de weg tot vereniging

De oorsprong van een kerk is een belangrijk gegeven. De Gereformeerde Kerken zijn voortgekomen uit een bewuste keuze van Afscheiding en Doleantie. Hierdoor is zij tot op

grote hoogte gestempeld. Bepalend voor haar, waren het zoeken en bewaren van de zuivere leer en het vormen en bijeenhouden van de gemeenschap van gelovigen die zich hierop verenigd hadden. Dit heeft voor decennia de cultuur in de Gereformeerde Kerken bepaald. Hoewel zich in de loop der jaren steeds meer veranderingen in het kerkelijk leven voordeden, bleef de dominerende kerkelijke cultuur in stand. Tot het moment waarop de leden van de kerken opmerkten wat de buitenwacht al lang had geconstateerd, namelijk dat het kerkelijk leven in grote mate pluriform was geworden. Het gevolg was niet alleen een erkenning van de diversiteit en openheid voor de oecumene, maar ook een zekere mate van stuurloosheid doordat verleden en heden soms moeilijk bij elkaar te brengen waren.

Wat zouden we met dit in ons achterhoofd, kunnen zeggen over de Protestantse Kerk in Nederland die ontstaat door het samenkomen van drie kerken? Het zal duidelijk zijn dat deze kerk een speciale antenne heeft voor eenheid en diversiteit. Hierdoor zal op een of andere manier haar leven en werken beïnvloed worden.

In de *eenheid* komt het diepste van het evangelie aan het licht. Het verenigd-zijn is op zichzelf al een getuigenis van Gods verzoenende kracht. Dat wat in stukken lag, is geheel; het verscheurde wordt genezen. De consequenties hiervan zullen zichtbaar worden. O.a. ook voor dat wat de kerk verstaat als haar doel. Eenheid is namelijk geen doel in zichzelf. In de vereniging van kerken gaat het om de versterking van het getuigenis van de levende Heer. Vereniging en getuigenis horen als hol en bol bij elkaar. Een verenigde kerk zal een missionaire kerk willen zijn.

Zo'n kerk weet echter niet alleen van eenheid. Zij kent ook de *diversiteit* en weet dat deze kan verdelen. De geschiedenis van het gereformeerd protestantisme heeft dit laten zien. Concentratie op één wijze van geloven en trouw aan de belijdenis, bracht in de praktijk niet méér eenheid, maar juist toenemende breuken. De waarheid heeft niet alleen diepte maar ook breedte nodig. Een verenigde kerk weet dat één-kerk-zijn niet behoef te betekenen dat alles koekoek en zang is. De drie kerken zijn met hun *specifieke diversiteit*, op weg naar vereniging. Niet om daarmee deze veelkleurigheid te veranderen in één kleur. Dat is onmogelijk omdat naast ons verschillend verstaan van Schrift en belijdenis, ook onze maatschappelijke en culturele verscheidenheid, nooit tot één model terug te brengen is.

De grote uitdaging voor de Protestantse Kerk zal dan ook zijn om binnen de nieuwe eenheid, deze diversiteit een eigen plaats te laten behouden of te geven.³

Een kerk die ontstaan is uit drie tradities heeft geleerd om van andere kerken te ontvangen en kritisch naar zichzelf en de ander te kijken. Dat is namelijk een kunst! Het is te optimistisch om te beweren dat we dit reeds onder de knie hebben. Iedere gemeenschap heeft namelijk de neiging om zichzelf als norm te zien. We hebben soms met vallen en opstaan geleerd om dingen los te laten of deze niet te verabsoluteren. Een vereniging kan alleen tot stand komen als verabsolutering wordt losgelaten. Exclusiviteit leidt niet tot eenheid en vereniging. Uit onze geschiedenis hebben we geleerd dat het tegendeel het geval is.

Aan de andere kant kan een brede kerk leiden tot een zich terugtrekken in kleine gelijkgezinde kringen of tot onverschilligheid om werk te maken van gemeenschappelijk belijden. Het brede midden van de kerk heeft de orthodoxie hard nodig. Maar ook orthodoxen overleven niet zonder de brede kerkelijke rand, zonder interne uitdagingen en constante prikkels van de medekerkleden. Naar mijn inzicht is de les van twee eeuwen gereformeerd separatisme en *Alleingang*, dat we hebben leren inzien dat versmalde losse gereformeerde kerken nauwelijks een brede beweging kunnen worden. Zij vervallen óf in isolationisme, of komen in een vrije val van gekoesterde vrijheid terecht. Calvinisten hebben tegenspelers nodig, zoals ook lutheranen niet zonder kunnen. Zonder de vragen, de tegenwerpingen, de tegendruk en de verleiding van liberalisme en fanatisme, wordt het protestantisme gemakkelijk dat, waartegen ze zich teweer heeft gesteld. Ook daarom was Samen op Weg noodzakelijk. Vanuit een gemeenschappelijk verstaan van het evangelie konden de kerken komen tot het accepteren van de verscheidenheid en deze een plaats geven. Daarmee is de Protestantse Kerk geen monolithisch blok, maar een gemeenschap in constante dialoog met delen van zichzelf.⁴

Een ding is duidelijk: vereniging ontvangen we pas als we iets kunnen loslaten van wat ons zeer lief is en leren ontdekken dat *niet wij* de waarheid bezitten, maar dat de levende Christus ons draagt en voorgaat. In een verenigde kerk wordt het verlangen zichtbaar dat de eenheid van de kerken ons dichter brengt bij Hem die de weg, de waarheid en het leven is. Daarom zal deze verenigde kerk ook blijven openstaan naar andere kerken en diepere gemeenschap zoeken met allen met wie zij zich verbonden voelt.

In het 16^e artikel van de kerkorde wordt duidelijk dat de Protestantse Kerk zichzelf slechts kan verstaan in oecumenisch perspectief.⁵ Dat varieert van het zoeken naar vereniging met kerken waarmee eenheid of verwantschap bestaat in geloof en kerkorde tot het deelnemen aan de oecumenische beweging tussen kerken. Bij het zoeken naar vereniging is te denken aan de andere reformatische kerken in Nederland. De breuk van de Afscheiding is namelijk met deze vereniging van kerken niet totaal geheeld. Het blijft een open wond dat we maar heel spaarzaam contact hebben met de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Hopelijk komen we in de toekomst tot intenser contact. De bereidheid hiertoe is van onze kant helder.

Daarnaast zoekt en onderhoudt de Protestantse Kerk nauwe betrekkingen met kerken waarmee zij door bijzondere banden van belijdenis of van geschiedenis verbonden is. Hierbij is te denken aan protestantse kerken waarmee bijvoorbeeld in het verband van de Raad van Kerken nauw wordt samengewerkt. En daarnaast neemt – zo stelt dit kerkorde-artikel – de kerk deel aan en stimuleert zij de oecumenische arbeid in Nederland en de wereld. Daarvoor staat zij ook werkelijk: óók in een tijd waarin de oecumene in een periode van droogte is terecht gekomen. Het is pijnlijk dat de verhoudingen met de Rooms-katholieke kerk de laatste decennia institutioneel niet veel verder zijn gekomen – het tegendeel is soms het geval, hoewel op plaatselijk vlak de samenwerking soms zeer intensief is.

Ook wijs ik op allerlei nieuwe oecumenische verhoudingen, die voor onze kerken van steeds groter belang zullen worden: de relatie met de evangelicals, de pinksterkerken en migrantenkerken, die vaak verwant zijn aan deze denominaties. Niet voor niets maakte vorig jaar het boek van Philip Jenkins, *The Next Christendom, the Coming of Global Christianity* zo'n indruk.⁶ Op dit moment zijn in wereldverband de pinksterkerken een grotere denominatie dan de brede stroming van de protestanten. Deze tendens zal de komende decennia naar alle waarschijnlijkheid stormachtig worden voortgezet. Het christendom is wereldwijd reeds van kleur verschoten. In de toekomst zal dit nog veel meer het geval zijn. Ook in onze eigen kerken bemerken we deze veranderingen steeds meer. Het zal voor kerk en theologie dringend nodig zijn om ons hiermee te verstaan en te zoeken naar vormen van samenwerking. Onze ongemakkelijkheid en onwennigheid bij allerlei charismatische vernieuwing mag niet het beleid blijven bepalen. Ook daarin staan we op de drempel van een nieuwe tijd.

Omgang met de traditie

Niet voor niets krijgt de verenigde kerk de naam *Protestantse Kerk in Nederland*. Daarmee wil zij herkenbaar zijn in onze samenleving. Het is een naam die aangeeft waar wij staan in de christelijke traditie. 'Protestants' definieert ons staan in een levende reformatische traditie vanaf de zestiende eeuw. We willen in deze brede gemeenschap staan – met dankbaarheid en zonder gêne – en er ook nieuwe inhoud aan geven. Het woord 'protestants' brengt tot uitdrukking dat deze kerk een belijdende en ook brede en open kerk wil zijn. Zij staat uitnodigend naar allen die in deze beweging willen staan.

De drie kerken gaan nu gezamenlijk één belijdende weg. In artikel 1 van de kerkorde wordt uitgesproken dat de kerk – in betrokkenheid op Gods toewending tot de wereld en in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift, de drie-enige God belijdt. Dit doet zij in gemeenschap met de belijdenis van het voorgeslacht, zo wordt hierbij gesteld. In drie onderdelen worden daarbij naar de bronnen van onze traditie verwezen: de algemene christelijke kerk; de lutherse traditie en de gereformeerde traditie. Uit de opsomming van de belijdenisgeschriften uit deze tradities wordt duidelijk hoe het huidige belijden zich relateert aan wat in de geschiedenis van de oude kerk en het protestantisme is vastgelegd.⁷

Wij kunnen en willen niet zonder onze traditie kerk zijn. Hoe komt het dan toch dat wij ons bij dit onderwerp vaak zo ongemakkelijk voelen? Ik heb de indruk dat in de gereformeerde traditie deze verlegenheid groter is dan in de lutherse. Is het gereformeerden nog mogelijk om dankbaar en misschien wel met enige trots over onze traditie te spreken, zoals lutheranen dit doen? Het is opvallend hoe in lutherse kring de theologie van Luther met veel meer enthousiasme en vruchtbaarheid een rol speelt, dan die van Calvijn in het theologiseren van de gereformeerden. Het is niet toevallig dat in ons taalgoed 'calvinisme' is komen te staan voor bekrompenheid, zwaarmoedigheid en letterknechterij. Daar helpt geen project Calvijn-studie meer tegen. In onze cultuur zijn we kennelijk zo omgegaan met de gereformeerde traditie dat daardoor de kracht en waarde van de calvinistische erfenis is teloor gegaan. De meest enthousiaste verhalen over Calvijns theologie zijn nu te horen uit de monden van Koreanen, Japanners en Zuid-Amerikanen.

Dit negatieve lot treft ook de grote voorman van de Doleantie, Abraham Kuiper. Zijn werk is hier te lande nauwelijks meer in de belangstelling. Vergeleken met honderd jaar geleden

een onvoorstelbare situatie. Over het in onbruik raken van Kuyper, en in veel mindere mate van Bavinck, zou veel te zeggen kunnen zijn: het zegt ongetwijfeld iets over de tijdgebondenheid van zijn werk; de volstrekt andere context waarin hij theologiseerde, maar vooral ook over de grote verandering die het gereformeerde leven heeft doorgemaakt. Het blijft opvallend dat na een tijd van waardering en grote verering, zijn ster zo diep gedaald is. Soms lijkt er sprake te zijn van schaamte of boosheid. Hoe dan ook: de theologie van Kuyper wordt op deze wijze niet verwerkt, noch ook geactualiseerd.

Soms vrees ik ook wel eens dat dit een trek in onze (kerkelijke) cultuur is: we leven bij de tijd, door het verleden te negeren of te bagatelliseren. Dit is naar mijn gevoelen echter niet een vruchtbare of volwassen wijze van omgaan met de eigen traditie, die ons voor een deel gevormd heeft en onze kerken de trekken heeft gegeven die tot op de dag van vandaag nog te herkennen zijn.

Het is daarom van belang, dat we met de komst van de Protestantse Kerk in Nederland, ook in het reine komen met de theologische en kerkelijke erfenissen die we deze kerk bindend dragen. De Protestantse Kerk is de voortzetting van de drie kerken en dat betekent o.a. dat daarmee het kerk-eigen erfgoed onze gemeenschappelijke erfenis zal worden. Het gesprek dat in vroeger tijd – door animositeit of volstrekte verwijdering – niet, of alleen in polemieken gevoerd werd, dient binnen de verzoende of verzoenende constellatie van de verenigde kerk gevoerd te worden, opdat we gemeenschappelijk belijdend en theologiserend verder komen. Ik wijs erop dat Kuyper, Bavinck en andere vooraanstaande theologen van de Gereformeerde Kerken vóór de Tweede Wereldoorlog één stroming binnen de Hervormde Kerk wel diepgaand beïnvloed hebben: die van de gereformeerde bond. De predikanten uit deze kring werden voor een groot deel theologisch en geestelijk geschoold door de hoogleraren van de Gereformeerde Kerken! Ook in dat opzicht zou het hernieuwde gesprek wel eens verrassende resultaten kunnen hebben.

De vereniging van de kerken lijkt in een eindfase te zijn nu de eigenlijke vereniging voor de deur staat. In feite zal dit echter het begin zijn van de eigenlijke weg naar elkaar, waarin innerlijke eenheid verder moet groeien. Dat kan nooit goed slagen als we daarbij niet in het reine zijn gekomen met ons verleden. Als we besmuikt blijven praten over Kuyper, hebben we niet begrepen wat zijn Anliegen en passie was. Dan hebben we ook niet begrepen hoe hij - en daarin verschilde hij niet van Bavinck – gegrepen was door een nieuwe

en contextuele verwoording en vormgeving van het calvinisme. Dit aspect viel me op toen ik de beroemde rede van Herman Bavinck die hij in december 1888 bij de overdracht van het rectoraat van de Theologische School op deze plaats uitsprak over 'de katholiciteit van christendom en kerk'.⁸ Midden in een tijd die gedomineerd werd door felle kerkstrijd, waarin op dat moment ook nog gezocht werd naar de vereniging van Afscheiding en Doleantie, zegt Bavinck hierover niets en richt hij zich geheel op de katholiciteit van de kerk en breekt hij een lans voor het brede protestantisme. Hij doet dit op een wijze die alle kerkpolitiek te boven gaat. Aan zulke gepassioneerde en visionaire geleerden mogen en kunnen wij ook nu niet voorbij gaan. Datzelfde geldt voor zijn tijdgenoten, J.H. Gunning jr. en Ph.J. Hoedemaker. Hebben wij hun erfenis werkelijk verwerkt en op een hoger plan gebracht? Er zijn in de afgelopen 125 jaar in onze kerken belangrijke lijnen getrokken. Juist in het midden van de vorige eeuw hebben excellente hervormde en gereformeerde theologen kerk en theologie gediend. Hun theologisch werk stempelt nog steeds het denken van veel predikanten. In de gemeenschappelijkheid is het nodig om hun werk te verwerken en verder te brengen. Dat lijkt me een opdracht voor de komende decennia.

Ditzelfde kan ook gezegd worden van het gereformeerd en luthers gesprek. Wij bouwen in de vereniging van de kerken verder op de intensieve gesprekken van de Leuener Kirchengemeinschaft, waaruit de Konkordie van Leuening is voortgekomen. In de jaren vijftig waren er dergelijke gesprekken tussen de hervormden en de lutheranen in Nederland. Deze contextuele gesprekken zullen in de verenigde kerk dienen te worden voortgezet. We hebben ontdekt dat de bestaande verschillen tussen de beide tradities niet kerkscheidend zijn. Er is echter een weg *verder* te gaan. Daarin zullen ook de lutherse theologen van de vorige eeuw die in feite aan de basis van deze gereformeerd-lutherse kerkvereniging hebben gestaan niet gemist worden: C.W. Mönnich, J.P. Boendermaker en W.J. Kooiman. Zij trokken nieuwe lijnen vanuit de lutherse reformatoren, die zeer veel calvinisten (ook de zeer orthodoxen) hebben aangesproken. In dit hernieuwde gereformeerd-lutherse gesprek zal het niet alleen maar gaan om liturgische of dogmatische aspecten, maar ook over de belangrijke rol van het christelijk geloof en het protestantisme in de Europese cultuur. We verkeren in Nederland in de bevoorrechte situatie dat de beide tradities die voor een deel het Europa van na de Reformatie hebben gestempeld, elkaar nu gevonden hebben. Dat vraagt om verdere uitwerking en om een verdieping van dit gesprek in de breedte van theologie, spiritualiteit en cultuur.

De plaats van de belijdenis in de Protestantse Kerk

In veertig jaar Samen op Weg is door bepaalde stromingen in de kerken gedurig de confessionele vraag aan de orde gesteld. Niet alleen waren er bezwaren tegen de opname van de lutherse belijdenisgeschriften in de grondleggende artikelen van de kerk. Voor een stroming als de gereformeerde bond was echter een belangrijker en beslissender probleem de instroom van Gereformeerden in de verenigde kerk. De verandering van confessionele kleur die bij de Gereformeerden in een tijdsbestek van niet meer dan twee decennia had plaatsgevonden, deed de orthodoxe hervormden vrezen in deze vrije val te worden meegenomen.

In het algemeen gesproken zien de orthodox confessionele stromingen in beide kerken alleen toekomst voor de kerk als deze zich strikt bindt aan de belijdenisgeschriften. Van de ambtsdragers en in het bijzonder de predikanten en hoogleraren wordt deze binding in het bijzonder gevraagd. Daarbij lijken de belijdenisgeschriften soms de functie van een statuut te krijgen, waaraan men zich dient te houden. Het kan niet ontkend worden dat deze wijze van denken in de afgelopen twee eeuwen in onze kerken veelvuldig is bepleit of ook zelfs – in de Gereformeerde Kerken in Nederland – is gesanctioneerd. Daarom richt ik een moment onze aandacht op de vraag wat in de kerkorde van de verenigde kerk de functie van de confessies is.

De kerkorde spreekt zich uit over de verhouding tussen belijdenisgeschriften en het actuele belijden. Uit alles blijkt dat het om het *laatste* gaat. De kerk is geroepen om in deze tijd tot belijden te komen. Dit gebeurt telkens opnieuw in het vieren, spreken en handelen van de kerk. Zo roept de kerk op tot vernieuwing van het leven in cultuur, maatschappij en staat. In het kader van die roeping, die kennelijk behoort tot het wezen van het kerk-zijn, doet de kerk dit in gemeenschap met de belijdenis van het voorgeslacht, die vastgelegd is in de verschillende belijdenisgeschriften. Daarmee geeft de kerk ook aan dat zij in alle dingen zal blijven in de weg van het belijden en dat zij dit belijden zal toetsen bij het licht van de Heilige Schrift. Met andere woorden: er is ruimte tussen het actueel belijden en de historische belijdenis en de belijdenisgeschriften. Leo Koffeman noemt het belijden een stroom, terwijl de belijdenis een stroomversnelling is, die in de confessies zijn weerslag en neerslag heeft gevonden. De kerkorde benadrukt de positieve – getuigende - zijde van de confessies. Deze willen immers

de kern van de boodschap van de kerk ter sprake brengen. Maar daarmee verwerpt de kerk ook andere leerstellingen.⁹

Het geding rond de belijdenis is in onze kerken reeds lang gaande. Het is duidelijk dat in de Protestantse Kerk in Nederland een diversiteit bestaat aan opvattingen over de waarde van en binding aan de belijdenisgeschriften. Er is de groep, die een nagenoeg absolute binding aan de confessie eist. Volstrekt hier tegenover staat een grote groep kerkleden die zich in het geheel niet meer verhoudt tot de belijdenisgeschriften, omdat zij deze niet meer kent of – bij kennisname - niet meer kan actualiseren voor het eigen geloof. Een belijdenisgeschrift achten zij niet meer nodig en zij onderkennen de relevantie ervan niet, zeker niet als de belijdenis ook nog gebruikt zou kunnen worden om te toetsen of hun geloof wel aan de normen voldoet. Een postmodern kerklid laat zich niet meer gezeggen hoe en wat men dient te geloven. Er zijn echter ook andere houdingen. Opvallend vind ik hoe de lutheranen met de lutherse confessie omgaan. Voor hen is de confessie niet een formaliteit of een afgrenzend statuut. Hun gebruik is zeer eclectisch: zij nemen uit de belijdenis over wat bij hun eigen geloof past en laat de rest liggen, zonder zich hiermee kritisch te verhouden. Daarnaast is er nog een groeiende enigszins charismatische, evangelicale groep, die van mening is dat een vastomlijnde belijdenis niet nodig is: zij hebben aan de bijbel genoeg. Zij voelen zich staan in de kring van bijbelgetrouwe christenen die zich vooral richten op bijbelstudie, gebed en lofprijzing.

Uit dit alles blijkt dat voor een groot deel van de kerkleden 'belijden' een zeer beladen en negatief woord is geworden. Het liefst houdt men zich afzijdig van de discussies hierover. Hoewel dit te betreuren is, dienen we wel te beseffen dat de wijze waarop wij in de gereformeerde traditie met de belijdenis zijn omgegaan hieraan voor een deel debet is. De belijdenis is vaak de meetlat en de stok om te slaan geweest, en was niet de herdersstaf of de stok waaraan de lantaarn van de kerk hing. We staan in een traditie waarin gepoogd is om met een strikte binding aan de belijdenisgeschriften de zuiverheid van de kerk te bewaren. We moeten echter constateren dat deze pogingen in het verleden gefaald hebben en in het heden steeds weer mislukken.

De verenigde kerk heeft een duidelijk omschreven plaats voor de belijdenisgeschriften in haar kerkorde ingeruimd. Daarmee kenschetst de Protestantse Kerk zich als een kerk in de brede universeel-katholieke kerk. Dat is belangrijk. Het is naar mijn overtuiging dan ook een

droombeeld om zonder confessies kerk te zijn. Zodra we kerkdiensten vieren, catechese geven en het evangelie verkondigen, doen we dit op een specifieke manier. Zodra we voor de eredienst een specifieke formulering maken, kunnen we niet buiten de schat van de kerk om. Ook al wil een brede stroming in de christenheid geen omschreven belijdenis, in de praktijk blijkt zij één bijbeluitleg als normerend te stellen en zich te verplichten tot bepaalde vormen en leerformuleringen, waardoor in feite toch een – soms ongeschreven – belijdenisgeschrift is ontstaan. Het is daarom te begrijpen dat in de protestantse traditie gekozen is voor een duidelijke formulering van de belijdenis: daarmee wordt duidelijk waaraan een kerk zich wenst te houden.¹⁰ Belijdenisgeschriften kunnen helpen om tot een bepaald verstaan van de bijbel te komen. “De bijbel wordt niet in een luchtledige ruimte, vanuit een archimedisch punt buiten de kerk, uitgelegd, maar steeds vanuit een historisch en ruimtelijk bepaald punt binnen de kerk. Wij staan - of we het willen of niet - op de schouders van ons voorgelacht.”¹¹

Ik betreur het dat de waardevolle functie van het belijden voor velen in onze kerken naar de achtergrond is gedrongen. Bij belijden denken zij aan formuleringen van de christelijke leer in een taal en in categorieën die een modern kerklid moeilijk kan begrijpen. Het lijkt er inderdaad soms op dat kerkleden hun geloof dienen te belijden met een geloofsinhoud en in geloofsvormen van een voorbije tijd. Mutatis mutandis verkeren zij in dezelfde situatie waarin zendingkerken na hun zelfstandigwording stonden. Vooral Hendrik Kraemer heeft zich met deze problematiek bezig gehouden. Hij vergeleek het opleggen van belijdenisgeschriften aan jonge kerken in Indonesië eens met het aantrekken van het harnas waarmee David Goliath te lijf moest gaan, Niet voor niets weigerde David dit te doen. Wij dienen te kiezen voor vormen en geloofsinhoud die bij ons passen. Een grote groep in onze kerk staat diezelfde situatie.¹²

In dit verband wil ik aandacht vragen voor de visie van A.A. van Ruler. Hij zag de belijdenis als het liefdeslied van de bruid, de ademtocht van het lichaam van Christus. Ik citeer: “Gelijk de man tot de vrouw zegt - als het uur der minne slaat -: ‘wat ben je lief, zóó zegt de kerk ook in de bloeiperioden van haar geestelijk leven tot God: wat zijt Gij goed. En dát is haar belijdenis.”¹³ Met deze visie luidde hij een nieuwe omgang met de belijdenis in, die uiteindelijk vorm kreeg in de hervormde kerkorde van 1951. Belijden mogen we niet verabsoluteren, maar juist zien in het kader van het ‘missionaire-zijn’ van de kerk. In het belijden reageert de kerk op de openbaring van God. Ze doet dit in dankbaarheid en ook ten dienste van de actuele verkon-

diging, het missionaire gesprek en de diaconale dienst. Van Ruler werd niet moe om te benadrukken dat bij alles wat de kerk doet en spreekt het belijden gedurig in geding is: het komt er namelijk steeds op aan dat elk woord en elke daad het 'rechte' woord en de 'rechte' daad zal zijn.¹⁴ In zijn optiek heeft belijden daarom een nauwe band met getuigen. Met andere woorden, een kerk of een christen zonder belijdenis is niet denkbaar. Dat zou zoiets zijn als een gelovige zonder geloof.¹⁵

Ik meen dat we voor deze gedachten in de praktijk van het kerkelijk leven te weinig oog hebben gehad. Steeds was er de verzoeking om de belijdenis de juridiseren en haar vooral te zien als een regel om de tucht te handhaven. Dit is helaas een typische trek in de calvinistische traditie. Terwijl we – wonderlijk genoeg – ook weten dat dwang geen verandering in de geest of overtuiging brengt. Juist in onze pneumatologische gereformeerde traditie weten we dat veranderingen slechts tot stand komen in een weg van overtuiging, dialoog en gezamenlijke studie van de bijbel. Juist gereformeerden weten van het vertrouwen op de onwederstandelijke weg van het Woord en de Geest. Hoewel we door schade en schande gemerkt hebben dat een zuivere kerk niet tot de mogelijkheden behoort, kunnen we het toch niet laten om telkens de greep daarnaar te doen.

De enige begaanbare weg voor de Protestantse Kerk is om een belijdende weg te gaan waarin we in een dankbare gemeenschap met het belijden van ons voorgeslacht een weg gaan van vertrouwen op de weg van de Geest die in de waarheid en naar de eenheid leidt. Een weg waarin we kerk van het Woord zijn, in nauwgezette studie van de Schriften en in intense dialoog met elkaar, zoeken we naar wegen voor de toekomst. Daarbij mogen we veel verwachten van de door ons gekoesterde presbyteriaal-synodale weg van het overleg en de besluitvorming.

Niet voor niets spreekt de verenigde kerk uit dat zij in haar verkondiging, missionaire dienst en diaconaat de weg van het belijden wil gaan. Daarbij kloppen we op de confessies om te horen wat daarvan kan resoneren in onze eigen situatie. Ik proef hierin een spiritualiteit van dankbaarheid, waarin we proberen te ontdekken waarom ons voorgeslacht – van wie we geloven dat zij ons voorgingen in de weg van geloven en belijden - in hun situatie tot een belijdende uitspraak kwam. Daarbij vragen we ons af hoe dit Anliegen in onze eigen context zijn waarde kan bewijzen.

Ik denk dus veel meer aan de *spiritualiteit* van de confessie dan aan de letter; meer aan verbonden-zijn dan aan duplicering of dwang. Orthodoxie in de Protestantse Kerk heeft slechts toekomst en aantrekkingskracht, als daarin meer de dankbaarheid, de bevinding en het vertrouwen op Gods leiding centraal staat. Kortom, ik hoop op een spirituele evangelische orthodoxie, die het durft te wagen met geduld, gesprek en de zachte kracht van de Geest die de kerk bewaart en leidt.

Ik ben me ervan bewust dat dit niet gemakkelijk zal zijn, gezien de vaak bittere strijd in het verleden, de butsen die velen van ons hebben opgelopen, het wantrouwen dat in orthodoxe kringen heerst en hun neiging de koers van de kerk bijna juridisch vast te leggen. Een weg van vernieuwing kan pas gevonden worden als we ernst maken met onze verscheidenheid aan ervaringen en verschillende visies op de koers van de kerk, en in vertrouwen op de Geest het gesprek met elkaar hierover durven aan te gaan.

Als wij de confessie op deze wijze vooral in een missionaire context zien, brengt ons dit onafwendbaar tot de vraag of daarmee ook gezegd is dat een nieuwe belijdenis noodzakelijk is. Hoewel we 'belijdenisgeschriften' moeten blijven reserveren voor wat ons in de traditie is overgeleverd, erken ik dat er veel te zeggen is voor een belijdend geschrift dat ingaat op de vele vragen waarmee de kerk en de christenen in deze tijd worstelen. De denk- en leervormen van de zestiende en zeventiende eeuw die onze belijdenisgeschriften typeren, zijn een belemmering voor een breed en vruchtbaar gebruik van deze confessionele geschriften. Van ons kan niet verwacht worden dat wij zullen geloven op de wijze van ons voorgeslacht. Daarbij komt dat wij op bepaalde gebieden tot andere overtuigingen zijn gekomen, en ook dat wij oog hebben gekregen voor elementen uit het bijbels getuigenis die vierhonderd jaar geleden volstrekt verwaarloosd zijn. Om deze reden zijn in de afgelopen vijftig jaar twee pogingen gedaan om tot een nieuw belijden te komen. In de Nederlandse Hervormde Kerk leidde dit tot het aanvaarden van het geschrift "*Fundamenten en Perspectieven*", waarvan een van de hoofdauteurs K.H. Miskotte was. Het geschrift bracht het echter niet verder dan de studeerkamers van de predikanten. Dezelfde poging – nu in de Gereformeerde Kerken – werd in de jaren zeventig gedaan toen de hoogleraren H.N. Ridderbos en G.C. Berkouwer het "*Eenparig geloofsgetuigenis*" opstelden. Ook dit bracht het echter niet tot de status van een belijdenisgeschrift.

Deze gestrande pogingen hebben ongetwijfeld te maken met het feit dat het *Gebot der Stunde* er kennelijk toen niet was. Een belijdenis construeer je niet, maar ontvang je op het moment dat het noodzakelijk is. Het zal er ook mee te maken hebben dat deze pogingen teveel producten van de studeerkamer waren en te theologisch beschouwend. Aan de andere kant werden daarin wel dingen gesteld die voor het kerkelijk getuigenis van eminent belang waren. We kwamen echter niet tot een gemeenschappelijke acceptatie. Wellicht heeft dit ook te maken met het feit dat er in brede kringen in onze kerken tamelijk absoluut wordt gedacht over belijdenisgeschriften, die soms de status van door God geïnspireerde geschriften lijken te krijgen. Vandaar dat in de afgelopen jaren juist over de status van Barmen en Leuenberg zo emotioneel is gediscussieerd en deze geschriften in de kerkorde een lagere belijdende status hebben gekregen. Onze kerken waren en zijn zo pluriform, dat dergelijk geschriften eerder splijtzwammen worden dan formuleren van vereniging.

Ik denk voor onze situatie meer aan een belijdend geschrift, dat het karakter heeft van een missionair geschrift voor het gehele Nederlandse volk, waarin we in een paar A-4'tjes proberen aan te geven wat het christelijk geloof is en waarvoor protestanten staan. Bij een modern belijdend geschrift dienen we meer te denken aan een elementaire verwoording voor ongelovigen en onwetenden, dan aan een intern kerkelijk geschrift. Die uitdaging zou naar mijn inzicht de Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland moeten aangaan. Het resultaat zou – gezien onze context – meer moeten lijken op de methode van het Apostolicum dan de uitvoerige leerstelling van de Dordtse Leerregels.

Protestantse theologie en de kerk

Door het ontstaan van de Protestantse Kerk staan we ook voor het feit dat de theologische instituten van de drie kerken niet alleen zijn samengebracht onder de generale synode van die kerk, maar ook alle – vanuit hun eigen specifieke vormgeving en traditie – een belangrijke rol zullen spelen in de ontwikkeling van een gemeenschappelijke protestantse theologie. Of is dit laatste een brug te ver? Brengt dit de eigenheid van de universiteit en de faculteiten in gevaar? Wordt zo de vrijheid van het wetenschappelijk theologisch onderzoek bedreigd? Moeten de drie instituten juist niet gestimuleerd worden in de ontwikkeling van pluriforme modellen, die elkaar bevragen en stimuleren?

Ik kan deze vragen begrijpen en billijken. Maar ik zou wel willen pleiten voor een nauwe band tussen de theologie en de kerk. Ik las met instemming enkele zinnen in het mission state-

ment van deze universiteit. Zo staat er dat 'de ThUK de kerken ondersteunt in hun taak tot vertolking van de bijbelse boodschap (de 'dienst des Woords') in de 21e eeuw. Zij neemt deel aan het gesprek tussen religies en levensbeschouwingen en aan de interactie tussen geloof en cultuur. Dat doet ze zowel op nationaal als op internationaal niveau binnen de horizon van de oecumene" en ook: "de ThUK ziet het als haar theologisch-wetenschappelijke taak, het spreken over God in de hedendaagse context van kerk en samenleving te onderkennen, te toetsen en te verantwoorden. Zij doet dit als open en veelkleurige oecumenische instelling, staande in de traditie van de reformatie." Dat is een programma, waarin we elkaar veel zullen ontmoeten. En ik zeg dit met vreugde.

Ik hoop op deze nauwe band van samenwerking en samenspreking tussen kerk en universiteit. De ontwikkeling van de protestantse identiteit van de kerk is van eminent belang. Niet alleen vanwege het zelfverstaan van de Protestantse Kerk in Nederland en van haar leden, maar ook vanwege onze plaats in de Nederlandse samenleving. De Nederlandse cultuur is niet te verstaan zonder inzicht in de nauwe relatie met het protestantisme en de waarden die door onze reformatorische varianten gemeengoed zijn geworden. De uitdaging van de komende jaren zal ook zijn om het protestantisme op een eigen wijze en met vernieuwd elan een aansprekende plek te geven in de multi-culturele samenleving die Nederland inmiddels is geworden. Daarvoor is de arbeid van de theologische instituten van groot belang. Niet om ons daarmee te verwijderen of af te grenzen van bijvoorbeeld de Rooms-katholieke kerk, andere kerkelijke gemeenschappen, godsdiensten en levensbeschouwingen in ons land. Het gaat er echter om dat onze gemeenschappelijk-protestantse kerkelijke en theologische cultuur - die nu tot de mogelijkheden behoort - een samenbindende en uitdagende functie in de Nederlandse samenleving kan krijgen. Daarbij verwacht ik juist ook veel van deze universiteit.

U heeft hierbij een hoge stand op te houden.

Daarvoor grijp ik weer terug op het moment dat 115 jaar geleden Bavinck hier in uw midden aandacht vroeg voor de katholiciteit van kerk en christendom. Van Ruler schreef eens over hem: "Men krijg er nooit genoeg van, van hem en over hem te lezen. Hij was een fijn besnaard mens, een overtuigd christen, met beide benen staande in de moderne wereld, een zeer groot geleerde, een universeel theoloog. Daar ruist een muziek door zijn werken, die altijd weer betovert."¹⁶

Naar mijn mening hebben we een theologie in deze breedte en diepte ook nu zeer nodig. In de verwarring en vertwijfeling waarin we als christenen binnen de Westerse cultuur verkeren, is het noodzakelijk om in de diepte af te steken. We zullen moeten oppassen om het niet te veel te zoeken in een koortsachtige studie naar nieuwe vormen en modellen van kerk-zijn. Het zou kunnen zijn dat we dan vooral bezig zijn met het bestrijden van symptomen. Zijn we als de protestantse theologie van het Westen nog in staat om tot een gemeenschappelijke vernieuwende diepteboring te komen? Steeds meer nemen theologen uit andere culturen het estafettestokje over. Het is niet te ontkennen dat enige sprakeloosheid en verlamme diversiteit ons vaak kenmerkt. Ik ben er vast van overtuigd dat hiertegen maar één remedie is: diepteboringen in Schrift en traditie en een nieuwe concentratie op de kern van geloven. En dit alles met het oog op de grote vragen waarvoor we in de Nederlandse samenleving staan op spiritueel, maatschappelijk en ethisch gebied.

Die diepteboringen en brede aandacht proef ik elke keer bij Bavinck en daarom besluit ik met enige citaten uit genoemde oratie:

"Hoe ingewikkeld de verhoudingen dan ook zijn, waarin wij als belijders van Christus in deze eeuw ons geplaatst zien; hoe ernstig en moeielijk, ja schier onoplosbaar, de problemen wezen mogen, die op maatschappelijk en staatkundig gebied en bovenal in de wetenschap ons worden voorgelegd; het zou van ongelooft en machteloosheid getuigen, indien wij hooghartig aan den strijd ons onttrokken en misschien nog wel onder christelijken schijn heel de beschaving der eeuw als demonisch verwierpen.

Daarentegen heeft het geloof de belofte van de overwinning der wereld. En dat geloof is katholiek, aan geen tijd of plaats, aan geen land of volk gebonden; het kan ingaan in alle toestanden, zich aansluiten aan alle vormen van het natuurlijke leven, het is geschikt voor alle tijden, is tot alle dingen nut, komt te pas onder alle omstandigheden; vrij is het en onafhankelijk, want het bestrijdt niets dan de zonde alleen, en reiniging is er voor alle zonde in het bloed des kruises.

En indien alzoo de katholiciteit van ons christelijk geloof wordt verstaan, dan kunnen we ook op kerkelijk gebied ons niet afsluiten, en in afzondering van de éénen, algemeene, christelijke kerk heil zoeken voor den jammerlijken toestand, waarin in onze eeuw vele kerken verkeeren."

Tenslotte. Bavinck besloot zijn rede door melding te maken van het feit dat 'van den ijver onzer broederen studenten over het algemeen een gunstig getuigenis kan worden afgelegd. Hun gedrag was, gelijk dat christenjongelingen paste.' Ik zie het voor me. En het zal ongetwijfeld ook van de studenten nu gezegd kunnen worden. Moge het jullie gegeven zijn om met enthousiasme en geestelijke en wetenschappelijke bevoegenheid weer aan de studie te beginnen.

Daartoe wens ik jullie en de docenten en gehele universitaire gemeenschap Gods zegen toe. We weten het en we leven eruit: "In Gods licht zien we het licht"

---

¹ R.H. Bremmer, *Herman Bavinck en zijn tijdgenoten*, Kampen 1966, p. 217v.

² *Verklaring van de gezamenlijke vergadering van synoden bij het verenigingsbesluit*, 13 juni 2003, in B. Plaisier en L.O. Giethoorn, *Verenigd*, Zoetermeer 2003.

³ Zie hiervoor Thomas F. Best, Kerkvereniging: een antwoord aan wie haar postmodern verachten, *Kerk en Theologie*, juli 2003, p. 216vv

⁴ Zie B. Plaisier, 'Tegenspelers', in *Waarover wil je dat ik schrijf*, uitgave Jacobikerk Utrecht, 2002, p. 73 vv.

⁵ *Kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland inclusief de overgangsbepalingen*, (hierna afgekort tot *kerkorde*) Zoetermeer 2003

⁶ Philip Jenkins, *The Next Christendom, the Coming of Global Christianity*, Oxford 2002

⁷ *Kerkorde*, artikel I, 3 en 4

⁸ Herman Bavinck, *De katholiciteit van christendom en kerk, rede bij de overdracht van het rectoraat aan de Theologische School te Kampen*, 18 december 1888.

⁹ Leo J. Koffeman, Door een gemeenschappelijk verstaan bijeengekomen, in *Kerk en Theologie*, juli 2003, p. 206

¹⁰ Heinrich Meyer, *Bekennnisbindung und Bekennnisbildung in jungen Kirchen*, Gütersloh 1953, p. 15 - 17

¹¹ J.A.C. Rullmann, De Heidelbergse Catechismus en de Zending, *De Heerbaan* 1952, p. 4vv; H. Meyer, a.w. p. 18-20

¹² Zie B. Plaisier, "De belijdenis in de jonge kerken", *Theologia Reformata* 1982, p 171-188 en 261-277.

---

¹³ A.A. van Ruler, *Visie en Vaart*, Amsterdam 1947, p. 65,66; *Theologisch Werk II*, perspectieven voor de gereformeerde theologie, Nijkerk 1971, p.88

¹⁴ A.A. van Ruler, *De belijdende kerk in de nieuwe kerkorde*, Nijkerk 1948, p. 22; A.A. van Ruler, *Hoe functioneert de belijdenis*, Wageningen 1954, p. 24

¹⁵ G.C. Oosthuizen, *The issues facing the Churches and the Efforts to overcome Western Divisions*, London 1972, p. 192

¹⁶ In een boekbespreking van R.H. Bremmer, *Herman Bavinck als dogmaticus*, voor de AVRO-radio op 15 of 23 januari 1962.

LUMINA
VIDEUS
LUMEN

7hUK

KAMP

ISBN 90-73954-66-5
NUR 700

9 789073 954663